

La connexió Dalí-Pujols

Ana Portnoy

TEXT **Karles Torra**
Periodista

● “Francesc Pujols era, és i serà l'emperador trajà de la filosofia.”

Així de categòric i rotund es mostrava Salvador Dalí en parlar d'aquest colós del pensament nascut l'11 d'agost de 1882, a la casa 10 (3r 2a) de la Plaça Reial de Barcelona. Aquest home, que als 36 anys provaria l'existència d'un corrent filosòfic genuïnament català des de Ramon Llull, tot formulant el prodigiós “concepte general de la ciència catalana”, va esdevenir llum i nord de Salvador Dalí, el seu màxim referent intel·lectual i filòsof de capçalera. Anés on anés, el geni empordanès no deixava mai d'assenyalar Pujols com “el filòsof del futur”, tot desacreditant els Marcuse i companyia tan de moda als anys seixanta. “No com un toro, sinó com un rinoceront, Pujols embestia la realitat de tot l'existent: així va néixer la hiparxiologia”, els deia Dalí amb el seu tro de veu gutural.

La hiparxiologia era un sistema propi del filòsof, a partir del qual posaria els fonaments de la religió catalana. L'any 1931, Josep Pla va publicar el *Manual d'Hiparxiologia*, on Pujols argumenta la seva famosa escala de l'evolució, que resum amb una frase: “El vegetal és un àngel que dorm a la terra. L'àngel és un vegetal que es desperta al cel”. El filòsof es considerava deixeble i continuador de Llull, el qual “va concebre la gran art i ciència magna, que és l'equivalent científic dels canons acadèmics de l'art grec i de les institucions del dret romà”. Tot un dandi, Francesc Pujols tenia un bastó amb pom d'or, al puny del qual hi havia gravada una testa que feia pensar en la de Ramon Llull.

L'Ateneu Barcelonès va ser el punt de trobada de Dalí i Pujols a mitjan anys vint. Aleshores, el figuerenc era un artista tendre i atrevit que tot just començava a exercitar els seus dots de prestidigitador de la paraula, en un ambient on Pujols era el rei. Així descrivia les seves extraordinàries facultats un personatge tan poc sospitós de surrealista com Josep Pla: “Pujols fou un home únic, excepcional, fabulós (...) tingué, sense fer el mínim esforç, capacitats expressives úniques, possibilitats col·loquials enormes, disposicions per a la descripció que potser ningú del seu temps no tingué”.

“Als anys trenta, Pujols veu com s’acompleixen els seus pronòstics sobre el triomf de la pintura catalana al món. Llavors escriu un article memorable en què qualifica Dalí com a salvador de l’art modern”.

Des de la seva primera conferència sobre el pintor Pídelaserra, pronunciada l’any 1905 en el vell Ateneu Barcelonès del Teatre Principal, Francesc Pujols va aconseguir polaritzar l’atenció de l’agitada vida cultural de la ciutat, amb l’enlluernadora metafísica irònica del seu pensament. Entre les campanades més ressonants de la seva vida ateneística, cal destacar *La religió i la moral*, una esplèndida conferència llegida la vetlla del dia 18 d’abril de l’any 1921, i que en virtut del seu enorme interès i impacte va ser publicada per subscripció d’un grup d’intel·lectuals encapçalats per Eugeni Xammar, entre els quals figurava també Rafel Dalí, oncle del genial Salvador. Recentment reeditat per l’Associació Francesc Pujols, el text és una peça mestra de l’oratoría, on el filòsof separa amb l’esmolat làser de la seva intel·ligència la religió de la moral, com qui destria el gra de la palla: “La moral que a última hora xuclant la religió, li ha anat esborrant les línies que la dibuixen al cel, fins al

punt de que tant com la moral s’ha anat precisant, la religió s’ha anat esvaint i esblaimant i s’ha fet tant i tant imprecisa, que ja no es veu, com si el cel s’hagués destenyit i hi haguessin escrit que la moral és l’única religió”.

En la inquieta Barcelona de les dues primeres dècades del segle passat, Pujols va desplegar una activitat incalculable fent gala sempre d’un vitalisme i un sentit de l’humor desmesurats. A més de filòsof d’alta volada, liceista wagnerià i conferenciant d’èxit, també podem trobar el seu nom en la rúbrica de magnífiques crítiques d’art, o bé associat a la direcció de la revista humorística *Papitu*, i fins i tot com a intrèpid novel·lista en castellà sota el pseudònim d’Augusto de Altozanos (*El nuevo Pascual o la prostitución*). Per altra banda, Pujols va ser poeta abans que filòsof: va triomfar als Jocs Florals de Barcelona i va publicar *El llibre que conté les poesies de Francesc Pujols* (1904), prologat per Joan Maragall: “Pujols és essencialment popular

“PER UN TRIBUNAL TERRORISTA DE RESPONSABILITATS INTELECTUALS”

[...]

La valor obiectiva de l’activitat surrealista seria suficientment provada per la consideració científica que mareix en el món, en efecta en l’actualitat les obres i realitzacions surrealistes son considerades i analitzades com a d’ocuments d’una autenticitat i d’una valor obiectiva excepcionals per l’investigació del món irracional –Per contre els artistes i això que sen diu, els «crítics» vos puc assegurar que «ban de volit» i que, em l’aparició del surrealisme an dexat completament de tocar de peus a terra. En efecte, com voleu que un crític dart compregui per exemple un cuadro meu, cuan jo mateix que soc el que l’he fet, no ting cap idea o ben poques ideas de lo que vol o pot dir? cuan jo mateix que soc el que l’e fet no l’entenc?– La comprensió d’un cuadro surrealiste be sempre despres de l’execucio car en el moment de ferlo no i a cap idea preconcebuda, despres cal some tre el dit cuadro a una minuciosa reduccio pscanalitica, phenomologica, o be a l’activitat paranoyaque critique ect Lincapacitat de

la critica dart devant el fenomen surrealista, allí a ont es posa de manifest d’una manera mes enguniosa es a casa nostra, car fora d’aquí fins els critics d’art mes asses an cuitat a inprovittsarse una prima i lamentable cultura pscanalitica, i an corregut a apendre de memoria un minim vocabolari pschopatologic que els permet de pronunciar 4 llocs comuns de circumstancies per anar tiran a qui pero ni aquest lleugerissim pudor existeix, a Barcelona encara es parla dun cuadro surrealista, em el mateix repertori d’ideas, i em el mateix vocabulari que serveix per a divagar sobre l’agilitat, la diccio fina insisiva i sucossa em que tal o tal pintor mes o menys oloti a pintat tal o tal arbre mes o menys tort (car l’arbre tot tort, es el tema obligat i de maxima himaginacio de la pintura catalana) Ara be, com que en realitat de beritat en un cuadro surrealista no i ha en absolut, ni pin sellada sucosa, ni diccio agil ni ‘arbre tort’ mes o menys oloti, sino que hi a, complexes de castracio, figuracions hipnagogicas o hanamorphicas asociacions ‘paranoyaguesi’

per desgracia encara forces altres cosses totalment maragedores i que no tenen res a veura em la pintura sucossa i de calitat, la critica indigena se surt del pas d’una manera casolana, alegroia i subtilment humoristica que fa caura la cara de bergonya L’humour a que he aludit, millor dit la BROMETA, que no ve pas a esser exactament lo mateix, es hutilitada per els critics com a mecanisme de defensa contra llur inmens i colosal complexa d’inferioritat el cual gracias aquest mecanisme pren l’especta coquet i desdeños d’una mena de complexa antagonic que nomeNem, complexa de superioritat, es aquest complexa de superioritat que els i permet fer el viu, i creure de mes o menys bona fe que la pintura ‘d’abres torts’ executada per uns personatges que numes els coneixen a casa seva o estirant molt a Barcelona, es la pintura millor que abui es fa arreu del mont, i mes encara, que la dita pintura ‘d’abres torts’ representa l’unica tendencia artistica mundial, posible de parlarne seriosament

Salvador Dalí visita Pujols a la Torre de les Hores. A la pàgina següent, monument a Pujols davant del Teatre-Museu Dalí de Figueres. A l'última pàgina, portada de Dalí per a "Paris-Match", 26 de juliol de 1969.

en el sentiment poètic, i quan segueix el poble segueix l'orientació de la seva ànima pròpia." Però, com el mateix Pujols reconeixia: "No vaig deixar la poesia, sinó que la poesia em va abandonar a mí".

EL SALVADOR DE L'ART MODERN

Als anys trenta, Pujols veu com s'acompleixen els seus pronòstics sobre el triomf de la pintura catalana al món ("l'art major de la seda catalana", com ell l'anomena). Aleshores, escriu un article memorable en què qualifica Dalí com a salvador de l'art modern, el geni del qual assegura que marcarà una hora en el rellotge del palau de l'Art. Però deixem que s'expressi per ella mateixa la prosa pujolsiana: "Cap creador realista convençut dóna la impressió de realitat pintada que donen les fantasies de Dalí, que en comptes d'ales tenen peus de plom i en comptes de volar toquen de peus a terra". Finalment, con-

(passa a la pàgina 65)

El crític del país es l'home que per excel·lència sen un horror desproporcionat de que el puguin enredar. Es don el cas sense precedents en el moment actual de considerarse encara a casa nostra, el cubisme de Picasso com una mixtificació, i encara mes graciosament com un serampio que ja li pasara, (malgrat que deuria semblar probable que a n'en Picasso ja deu comensar-li a pasar ledad per aquesta malatia) El geni de Picasso es un fet obiectiu aixordador, a les 5 parts del mon numes aqui se sent a dir, això per els representans oficials de la cultura, que Picasso es un senyor extremament llest que ens amaga l'ou— Aquesta cronica i monstruosa manera de veura a galet, situara un dia a cataluña en el terreny infaman dels sinonims de maxima abgeccio intellectual —i No sera pas la fundacio bernat-metge ni el palit narcisisme catalista que i pugui adobar alguna cosa

El cas del meu estimat amic Josep Dalmau, es tambe una prova de maxima impermeabilitat del nostre petit mon artistic a Paris la gen duran aquets darres 20 anys an defensat, lo que en d'Almau a defensat a barcelona son uns señors que tenen un parell de rolls a llurs

Portes, aqui tampoc, nobstan historicament Josep Dalmau, ja te un lloc que ningu li pot tocar. Encara que sols fos per el fet d'aver organitsat la primera exposicio cubista de colectiva que i hague en el mon, data que cada dia aprecio com a mes sensacional— [...]

Ja se que la confiança revolucionaria que inspiro personalment a Catalunya es una cosa mes d'ubtosa això es degut a una serie de mites i llegendes que san fabricat poc a poc en torn meu— i que minteresa aclarir— Sa dit i s'a repetit que soc boix, evidentment els surrealistes no aspirem a altre cosse que l'arribar a un estat mental, que no deixi res a desitjar a l'alienacio mental, l'unica diferencia em els bojós es que nosaltres no ho som— Tembe corre una teoria que vol explicar el meu suposat cas, per un pur i desenfrenat fenomen d'arivisme, se ma retret que els meus cuadros figuravent regularment en les colleccions particulars dels aristocratas i dels prínceps cosmopolites — molt be, pero si m'agues tingut de refiar dels colleccionistes indigenas puc assegurar que m'auria mort de gana, d'altre par es natural esperar que no

seran pas els sindicalistes, i la gen que no te diners els qui comencin a comprar els cuadros surrealistes — El surrealisme es beritat a tingut i te un cert exit en els petits nuclis d'elite de l'alta aristocracia —això s'explica

1º perque el surrealisme insulta la seva cultura i aixis satisfan els seus desitjos masochistes que son molt inportans i respectables— 2º perque els tals nuclis, reconeixen en el surrealisme com en un mirall llur propi pudrimener i això satisfi llur Narcisisme tambe inportantisim— 3º perque encara que en aquestes latituds sembli inposible existeixen prínceps perfectament surrealistes i 4º perque encara que es tracti de la gent mes antagonica a nosaltres es perfectament licit d'utilitzar llur esnobisme i llur bestiesa, per els fins subersius i rebolucionaris de la propaganda i activitat surrealista—

Unaltre mhite es el de les drogues — car sa repetit sovint que els meus cuadros son cuasi sempre les visions provocades per l'opi ect ect, això que no tindria res de particular, pero que denota el desconeixement total de les himatges provocades per tals procediments es completament fals, els amics que em

Eva Guillaumet

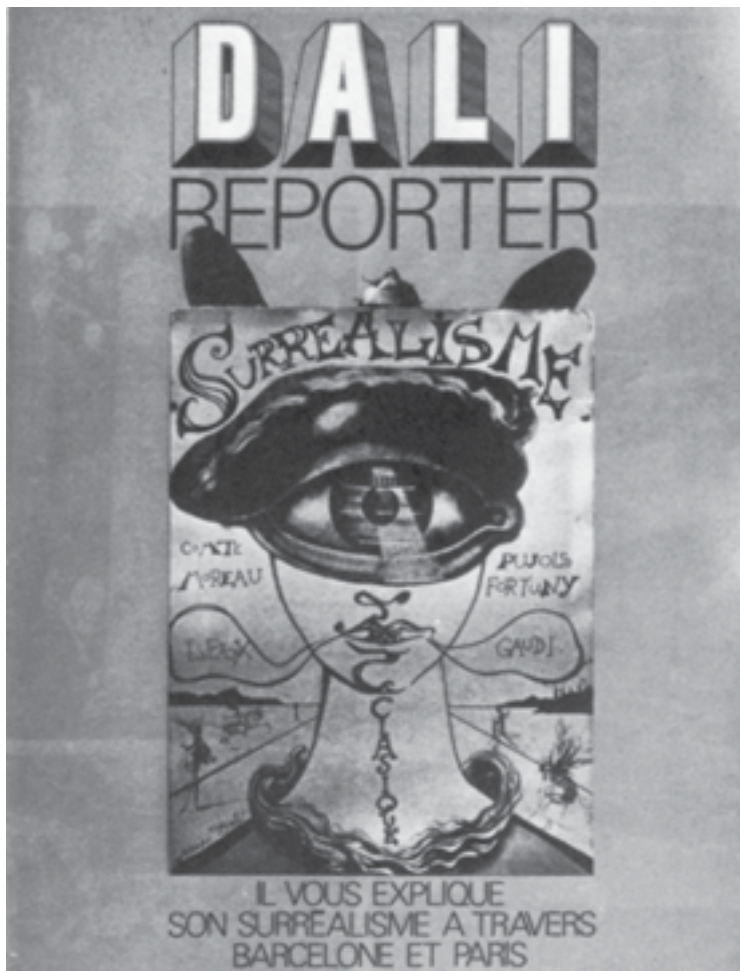
coneixen una mica saben que alli a on treballa mes es a Port-Lligat a on passo una gran part de l'any i a Port Lligat no es cap secret per a ningú que a les 5 del demati ja estic assegut al treball, i que en contes d'opi, malimento em les sensacionals garotes del cap de creus em les no menys sensacionals fabes tendres del pais – i un plat de fabes tendres estofades això sí que es un plat surrealista, Car resumeix i il·lustre d'una manera grollera tangible i comestible la meua posició anti-intel·lectual surrealista – en efecte, el llorer simbolitza la poesia realment mangivola i per tan possible a transformar-se en metafora intestinal, (la butifarra que com recordeu integra, un plat de fabes estofades que es respecti) simbolitza sensiblement, la botifarra que he fet faix i fare als intel·lectuals de per tot areu i del meu pais en particular, i respecta les fabes no bui insistir per

no esdevenir escabros elles representen el contingut realment erotic del plat en cuestio ja que per alguna cosa i segons l'intuicio popular, de la par mes extrafina i deliran de l'anatomia masculina s'en diu la faba– Encara un altre mithe, el del meu llivertinatge desenfrenat encara una llegenda, l'unic que puc dir es que visc em la dona mes admirable que he conegut i com es naturalisim l'estimo desenfrenadament – Els surrealistes donem una importancia capital a l'amor, sense pero susestimar el llivertinantge per desguiterrat que sigui i el cual no es pas forçosament antagonic de l'esperit revolucionari– Per acabar, m'adreço a la juventut revolucionaria de Catalunya per dilsi El surrealisme be de provocar la crisi moral i de consciencia mes greu del nostra temps El surrealista representa en el pla cultural

l'estat desperit mes subersiu dl pensament contemporani

Els surrealistes exigeixen responsabilitats intel·lectuals, llegitimant l'accio directe en els afers de l'esperit, de l'imaginacio de la poesia a vosaltres revolucionaris de Catalunya de crear un tribunal terrorista de responsabilitats intel·lectuals en el vostra pais E dit

Salvador Dalí. "Per un tribunal terrorista de responsabilitats intel·lectuals" (conferència dictada a l'Ateneu Enciclopèdic Popular, 1934). Publicada a: Fèlix Fanés. *Salvador Dalí. La construcció de la imatge, 1925-1930*, Electa, Fundació Gala-Salvador Dalí, 1999, p. 255-256.

(ve de la pàgina 63)

sidera Dalí com a “Colom de la pintura, que com el del mar, cercant el camí de l’antic continent, va trobar el nou”. Com explica, també a l’article, amb el seu proverbial i luxós barroquisme, Pujols ha deixat Barcelona i viu a la Torre de les Hores, “retirat a Martorell, l’antiga Telobis dels clàssics, a l’ombra de l’arc romà del Pont del Diabre, porta triomfal del Penedès, que té la porta de sortida per l’Arc de Berà, també romà i també triomfal, com si el Penedès, anés de triomf en triomf”.

L’admiració que es professaven el filòsof i el pintor no cessava d’augmentar. Segons Dalí, “Pujols va ser el primer en descobrir en el meu tendre surrealisme l’hologràfic hiper-realisme d’avui. I jo de descobrir en la seva religió catalana hiparxiològica, el triomf del seu surrealisme. Pujols va fer que em diguessin que em donava les gràcies per incloure’l entre els surrealistes, però que m’advertissin que a ell li interessava estar a bones amb la realitat”.

Com tants catalans, Francesc Pujols va haver de marxar cap a l’exili l’any 1939. Primer, a Prada de Conflent, sota l’hospitalitat de Pau Casals. El filòsof deia sobre els alemanys: “No em fan cap por, si em maten més hi perdran ells que jo”. Més endavant, viuria també a Montpeller, “on el meu mestre Ramon Llull va escriure la major part de les seves obres”. Eren els temps en què “morien de rendà”, juntament amb Pompeu Fabra –que li va atorgar el qualificatiu de “xòfer de Deu”– i altres figures notables de la cultura catalana.

“Segons Dalí, ‘Pujols va ser el primer en descobrir en el meu tendre surrealisme l’hologràfic hiper-realisme d’avui. I jo de descobrir en la seva religió catalana hiparxiològica, el triomf del seu surrealisme’”.

Als anys cinquanta, i ja instal·lat novament a la Torre de les Hores, Francesc Pujols rep la visita de Salvador Dalí. És una veritable trobada entre dos titans de l’univers, com en dóna testimoni la transcripció que en fa J. Pal-Latorre. Tant l’un com l’altre eren fervents gaudinians des de sempre. Pujols: “La Pedrera és el més gran d’en Gaudí. És escultòrica, és voluptuosa, és sensual”. Dalí: “És sublim. Ve dels grecs. A les Parques del Partenó, si s’hi perforen unes finestres i unes portes, és la Pedrera”. La conversa deriva després cap a temes religiosos. En Dalí intervé: “Crist és un moralista. Com a creador de religió era un aficionat”. En Pujols continua: “Sant Agustí no estudiava i ha portat més confusió que llum. El dia que la Ciència fos universal, la religió sortiria de la Ciència. Ja ho deia en Llull”. El colossal pensador informa tot seguit el genial pintor dels seus descobriments més recents, i conclou: “Déu no sabrà la veritat fins que vingui un filòsof i la descobreixi”. Dalí: “Aquest és vostè”. S’ha de tenir en compte, remata Pujols, que “els temps de la creació de l’home eren temps reculats”.

Des de la mort de Francesc Pujols, l’any 1962, Salvador Dalí continuarà propagant de manera infatigable el pensament del Mestre de Mestres. Fa traduir al francès *La visió artística i religiosa d’en Gaudí*, li dedica un llibre fabulós anomenat *Pujols per Dalí* (que conté l’entrevista abans citada i un assaig tan fonamental com *L’evolució i els principis immutables*), organitza a Figueres la primera representació de l’Hiparxiologi o Ritual de la religió catalana d’en Francesc Pujols i, per immortalitzar-lo, li aixeca un monument davant del seu Teatre-Museu, que du la següent inscripció pujolsiana, que farem servir com a síntesi i colofó d’aquest article: “El pensament català rebrota sempre i sobreviu als seus il·lusos enterradors”.